

PROTI HERMENEUTICE PODEZŘENÍ

Jan Němec

Jako už čtyřicátý třetí svazek edice Teoretická knihovna vyšla pozoruhodná studie *Jak se používá literatura*, kterou její autorka Rita Felski označuje za „manifest“, „podivný manifest“ nebo „nemanifest“. Ať tak, či onak, určujícím znakem každého manifestu je, že něco vyhlašuje, a tím se vůči něčemu vymezuje. Australská literární teoretička Rita Felski (nar. 1957), jež loni na podzim přednášela i v Praze, má spadáno hlavně na hermeneutiku podezření, na negativní estetiku, která podle ní ovládla myšlení o literatuře.

„Až příliš dobře ovládáme onen dobře namazaný stroj ideologické kritiky...“ píše v úvodu: „Myšlenky, které před třiceti lety působily jako zjevení — decentralizovaný subjekt, sociálně konstruovaná realita — se vyčerpaly a staly se obnošenými hesly.“

Aby hned zkraje nedošlo k omylu: Felski se etablovala jako feministická kritička a její stesky nad tím, že „akademici v humanitních oborech trpí terminálním stadiem ironie“, nejsou ani voláním po návratu naivního čtení, ani útekem do království estetické autonomie. Felski pouze upozorňuje, že hermeneutika podezření přestala být produktivní. Ten, kdo podezřívá, ví vždy víc, anebo se domnívá být na prahu takového vědění. Díla tak často slouží hlavně ke stvrzení kritických vlastních předpokladů, ať už tak, že je ze své pozice vyvrací, anebo jim přitakává. Jinak řečeno, literatuře se podle Felski přestalo naslouchat, knihy jsou spíše vyslýchány, přičemž rozsudek je obvykle naplněním těch nejtemnějších předpovědí. Román vykoupáný v hermeneutice podezření si typicky neuvědomuje své vlastní předpoklady, postavy kritikovi prozrazují věci, na něž ani nepomyslely, a celé dílo je koneckonců hlavně symptomem společenských procesů, které spolu se svým autorem nevnímá, anebo vnímá špatně. I v Česku bychom našli kritiky a kritičky, kteří svůj úkol vnímají právě takto a ještě se u toho rádi zasmějí.

Felski, jedna z nejcitovanějších literárních teoretiček současnosti, se samozřejmě nehodlá vzdát kritického myšlení. Říká však, ve shodě s Ricoeurem, že připravenost nedůvěřovat by se měla vyvažovat chutí

Rita Felski
Jak se používá literatura
přeložil Tomáš Kačer
Host, Brno 2025
208 stran

naslouchat. Vtip je v tom, že je-li připravenost nedůvěřovat povinnou figurou literární kritiky, chuť naslouchat je typickým znakem běžného čtenáře. Kniha *Jak se používá literatura* tak vlastně je snahou smířit kritické čtení s tím, jak čte čtenář laik.

Felski obrací pozornost hlavně ke čtyřem oblastem, které tvoří běžnou součást čtenářské zkušenosti, ale literární teorie je pomíjí, nebo se na ně dívá shora. Lidé čtou, protože 1) se chtějí dozvědět něco o sobě, poznávají se v románových postavách anebo jim knihy osvětlují nějakou část jejich existence. Knihy 2) okouzlují a fascinují, přenášejí čtenáře do neznámých světů a pomocí umných postupů je vábí, aby v nich setrvali. A pominout nelze ani to, že knihy a umělecká díla obecně 3) předávají určitý typ vědění o světě, jiný než filozofie, historie nebo sociální vědy, a 4) dokáží vyvádět z míry, někdy přímo šokovat.

Mohlo by se zdát, že Felski se trochu oportunisticky staví na stranu uživatelů čtenářských databází, kteří své okouzlení, šok a identifikaci rádi dávají najevo v emfatických výkřicích. Přesnější by však bylo říct, že vzala vážně výzvu, kterou běžné čtení pro akademické studium literatury představuje, a použila vlastní čtenářskou zkušenost a erudici k tomu, aby je prozkoumala. Kromě polemických diskusí proto přichází také s mnoha interpretacemi konkrétních děl, jimiž se snaží doložit, že mezi akademickým a laickým čtením nejsou nepřekonatelné rozdíly. Podle Felski jedno obohacuje druhé, a to nikoli jednosměrně.

„Předně se musíme smířit s faktem, že si nedokážeme nespojit to, co čteme, alespoň částečně s tím, co víme,“ píše například v kapitole věnované rozpoznávání se, když mluví o recepci *Hedy Gablerové*. „Současná mantra o jinakosti důsledně trvá na tom, že se můžeme vymanit z hluboko zakořeněných referenčních rámců, čímž jen podtrhuje, jak pevně nás tyto rámce svírají.“ Jinakost a stejnost jsou dvě strany jedné mince a je to tak i v případě estetické odezvy. Realismus Ibsenova dramatu nehovoří pro status quo, jak se často realismu oproti avantgardě vyčítá, ale umožnil dobovým divákům rozpoznat svou situaci a snad i nabýt povědomí o tom, že úděl ženy nemusí spočívat v oddaném neštěstí. Právě to, že se ve hře rozpoznaly, stojí za jejím úspěchem.

Úvodní poznámky o tom, že *Jak se používá literatura* je manifestem, nakonec musíme brát s rezervou. Felski píše hlavně vytříbené eseje, jejichž švih vynikne i díky čtivému překladu Tomáše Kačera. Čtenářské vstřícnosti pomáhá i to, že místo klasického doslovu zaujímá rozhovor s autorkou, který vedli Jiří Trávnický, Anna Šubrtová a Jan Váňa. Felski v něm mluví mimo jiné o tom, že analýza textu, jak ji provádí klasická literární věda, nemusí být v rozporu se zkoumáním čtenářské zkušenosti, jak se na ni zaměřují kulturní studia. Právě praktické překlenutí těchto dvou až příliš často mimoběžných světů je to hlavní, co Felski přináší. ●